

Şəddat CƏFƏROV,

iqtisadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə
doktoru,Azərbaycan və Rusiya Yazıçıları və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazıqlar Birliyinin üzvü

Açıqı, bu qeydləri yazmaq üçün açar Sabir Rüstəmخانının "Vətəndaşlığın əlifbası" kitabındakı "Əxlaq" adı ilə təqdim olunan publisistik qeydlərinin birincisi cümləsi oldu. Dostum Əli Rza Xələfli həmişə mənim yanımda, bəlkə 20 il bundan əvvəldən bəri bir şairin misralarını tez-tez təkrar etməsini xatırladan cümləyə rast gəldim. Bu qeydləri yazıya gətirmək istədiyim ərhədə zəng edib məxsusi olaraq onun təlqini ilə yaddaşımıza ilişmiş misranın müəllifini bir də soruşdum. O dedi ki, həmin misra Xasay Mehdişadənindir:

Dünya gör-götür dünyası,
Gördüm, götür bilmədim.
Arzularım mənəndə öndə,
Yüyürdüm, yetirə bilmədim.

Adamı haldan-hala salan, qərribə ovqat üzrə köklənməsinə təmin edən misralardır. Yəni, əsl şair sözüdür. İndi Sabir Rüstəmخانının əxlaq adlı qeydlərini oxuyanda birinci cümlə birbaşa mənim ruhuma təsir elədi: "Dünya gör-götür dünyasıdır". Zənnimcə, hər hansı bir az-çox dünyagörüşə malik olan hər kəs bu sözün arxasında hansı duyğular dayanır, hansı dünyagörüşü öz ifadəsinə tapır... bunu özü üçün aydınlaşdırma bilər. Amma Sabir Rüstəmخانlı sözün həqiqi mənasında təbiət etibarini ilə elə bir insandır ki, o, bütün mənəvi dəyərləri, hətta bəşəri-mənəvi dəyərlərin içərisində ehtiva olunan qə-nəatlərin hamısını qorumaq gücündədir. Çünki onun yazılarından da biz hiss edirik ki, o, dünya xalqlarının, hət-tə ən az saylı etnosların mənəvi düşün-cələrinin nəticəsi olaraq yaranmış də-yərlərin hamısını bəşər üçün qiymətli hesab edir. Demək, əxlaqla bağlı düşün-cələrinə o, təkə öz xalqının yox, bütövlükdə insanlığın taleyi ilə bağlı məsələləri daha üstün hesab edir.

Maraqlıdır ki, Sabir Rüstəmخانlı əxlaqla bağlı düşüncələrini şərh dər-kən beynəlxalq arenadan müşahidə et-di-yi müəyyən məqamları yazısına gət-irməyi vacib hesab edir. Hətta özünün əxlaqla bağlı düşüncələrini siyasi are-nadakı müşahidələri ilə əsaslandırmağa çalışır: "Bu gün Alman televiziya ları-nu yaydığı bir görüntüyə baxdım, lə-z-zət verdi və alman xalqına saygım bir az da artdı. Almaniyada və bütün dün-yada yetərinə hörməti və nüfuzu olan, 3-cü dəfə hökumət başçısı seçilməyə hazırlanan Almaniya Kansleri A. Mer-kel bu görüntüdə ölkəsinin sırası bir vətəndaş olaraq, palamentin qaydaları-na uymaq mədəniyyətini nümayiş etdir-di. Alman parlamentinin yığıncağında bir qadın deputata söz verilir və o, kür-südən nitqinə başlayır. Bu vaxt, görü-

nür, Merkel nə isə xatırlayır və bunu yubarmadan salonda oturan vəkillərdən birinə bacarmayaraq istəyir. Qalxıb yığın-caq salonunun ilk sırasında oturmuş birinə yaxınlaşır və onunla nəyisə mizakirə etməyə başlayır. Bu, təbii ki, hər kəsin diqqətini cəlb edir. Parla-mentin sədri Kansler Merkelə irad tu-tur, iclasın gedişinə mane olduğunu bildirir və onu arxa sıraya göndərir: yəni "çox təcili, vacib sözün vamsa keç, arxa sırada otur, lazımlı olan adamı də-vət elə, başqalarını mane olmadan, sözü-nü orda del" Merkel nəzakətlə Parla-ment sədrinə doğru çevrilir, üzr istəyib, arxa sıraya keçir... Parla-ment sədrinin CƏSARƏTİ və Kanslerin ÜZR İSTƏMƏK mədəniyyəti... İndi Şərqdən baxanda təəccüblü görünür. Ancaq Al-maniyada və yaqın ki, bütün Avropada normal bir hadisədir, hər kəsin öz ye-rini bilməsidir, qanunlara, dövlətinə və millətinə hörmətdir. Qanun qarşısında hamının bərabərliyidir. Bundan gözəl nə ola bilər?! Bir-birimizə münasibət-də, müvafiqətdə, çeşidli dialoqlarda, hətta ən sərt tənqidi yazılarda ədəb-ər-kan qaydalarını pozmaq, insanların şəxsiyyətini alçaltmaq, ürəyinə toxun-maq olmaz!". Nəticəni də özü qoyur. Hətta nida ilə qarşıq qoyduğu suala da özü cavab verir. Çünki onun üçün in-sanların şəxsiyyəti daha ucadır. Toxu-nulmazdır. Elə buna görə də son nəti-cədə ədəb-ərkan qaydalarının pozul-mazlığını əbədi qanun kimi şərh edir.

Ümumiyyətlə, Sabir Rüstəmخانlı mənəvi dəyərləri izah edərkən həyatı boyu rastlaşdığı müəyyən məqamları fakt kimi araya çəkir. Və bu zaman onun siyasi əxlaq dəyərləri ilə bağlı düşüncələri kifayət qədər dolğunluğa ilə öz əksini tapır.

Əvvəla Sabir Rüstəmخانlı sözün həqiqi mənasında xalqın oğludur. Onun üçün Güney və Quzey Azərbay-

raraq öz milli iradəsi ortaltığa qoymuş-dur. Kaş bütöün güneyli qardaşlarımız bunu bacarmayaraq, müqayisə üçün de-yim ki, Arazin quzeyində yəni Azərbay-can respublikasında uzun illər müstəqil olmağımız baxmayaraq hələ də müti bir itaətkarlıqla sovetin "ov" soyadın-dan əl çəkmirik. Əslinə qalanda bu iki durum arasında heç bir fərq yoxdur. Orda bir türk Məniçöhr adı veriblər, burda bir türkün babasının adına "ov" şəkilçisi qoşublar. Ona lağ edirsənsə buna da lağ etməlisən, Bu vəziyyəti ki-misə alçaltmaq vasitəsinə çevirmək ol-maz, bu, millətimizin keçdiyi tarixi ən acı nəticəsidir və bütövlükdə həll edilməli-dir... Kifayət qədər əsaslandırılmış dü-şüncələrdir. Ən azı ona görə ki, elə bu günün özündə də Azərbaycan xalqının məruz qaldığı rus düşüncə təsirinin iz-ləri kimi daşdığı "ov", "ev" sonluqları haqqında xalqa bəzi mətləbləri çatdır-maq elə Sabir Rüstəmخانlı kimi ziya-lıların mənəvi borucudur. Burada Sabir Rüstəmخانlı ƏBÜLFƏZ FLÇİBƏY adı ilə bağlı da maraqlı düşüncələrini qeyd edir. Doğru olaraq göstərir ki, Əbülfəz Elçibəyin şəxsiyyət vəsiqəsində əks olunan rəsmi adı ilə təqdim olunması əxlaqi baxımdan düzgün deyil. Axi bu siyasi xadim özü üçün seçdiyi ədəbi və siyasi təxəllüsü ilə tanınır. Onda nə üçün bəzi xoşagəlməz məqamları müəyyən rəsmidə dairələr mütləq di-q-qətə çəkirlər. Bu, Sabir Rüstəmخانlı-nın "Vətəndaşlığın əlifbası"ndakı qeydlərinin bir növ ümumiləşmiş qə-naətidir.

Yaxud, Sabir Rüstəmخانının "Ba-yandur Ərenol" siyasi xadimlə düşün-cələri... Bu da Sabirin cəmiyyət qarşı-sındakı mənəvi borclarının ifadəsi kimi oxunan qeydlərdir. Hələ Sabir Rüstəm-xanının yazılarından Ömər Faiq Ne-manzadə ilə bağlı, sözün həqiqi mən-a-sında, ürəkdağlayan məqamlara da rast

unudub özünə qalaçalaq tikməklə məş-gül olar? Bunların hamısı əxlaq işidir. Milli əxlaq, dövlətçilik əxlaqı insanı in-sana edən cəhətlərdəndir". Göründüyü kimi müəllif nəhayət, belə qənaətə gə-lir ki, əxlaqi dəyərləri qorumaq elə milli əxlaqi qorumaq deməkdir. Ən bəhlicəsi, milli əxlaqi qoruyan şəxs həm həm də dövlətçilik əxlaqını qoruması-na inanmaq olar. Çünki bütöün mənə-viyyəti ilə milli əxlaqa bağlı olan adam dövlətçilik əxlaqına heç vaxt xəyanət etməz.

İndi bu qeydləri yazarkən, böyük sənətkarın yazdıqlarını oxuyarkən dü-şünürəm ki, yaşadığımız son qərinə bi-zi ən maraqlı, ən dəhşətli və ən faciə-li məqamlarla üzləşdirib. Bu zaman biz çox təəssüf ki, inamla qəbul etdikləri-mizin iflsalarını da görmüşük. Ən pisi də odur ki, onlarda bir çoxu ən azı fərsizliyə görə gözümdən düşüb. Bəziləri savadsızlığın qurbanı olub. Elələri də var ki, mənəvi, əxlaqi dəyə-lərin daşması ilə bilmədiklərinə görə vətəne xəyanət ittihamı ilə damğala-nıblar. Bütöün bunları yaddan çıxarmaq olmaz.

Sabir Rüstəmخانının çox dəyərli yazılarından biri də "Halallıq" adlanır. Azərbaycan xalqının tarixi keçmişin-dən üzü bəri çox dəyərli bir adət var. Nəyəsə sahib olarkən özündən əvvəlki sahibdən halallıq almaq adət... Bunu unutmaq olmaz. Görünür, Sabir Rüs-təmخانlı xüsusi olaraq diqqətə çatdır-maq istəyir ki, halallıqla bağlı ənənə-ləri yaddan çıxarmaq, unutmmaq millətin mənəvi iflsasına səbəb ola bilər. Ona görə də o, məxsusi olaraq halallıq an-layışına münasibət bildirir. Bu yəndə dəyər kimi onun nəzərə çatdırır ki, hər bir adam gərək halallığın nə demək ol-duğunu axıracan bilsin, dərk etsin.

Sabir Rüstəmخانının "Halallıq" ad-lı publisistik qeydləri təkə yazıldığı

GÖR-GÖTÜR DÜNYASI

Sabir Rüstəmخانının mənəvi dəyərlərlə bağlı publisistik qeydləri üzərində düşüncələr

can bölgüsü yoxdur. O, bütöy Azərbay-can anlamı ilə xalqa üzvbüz danış-maq iqtidarındadır. Çünki bütövlükdə Azərbaycan xalqının dəyərlərinə ərxal-lanır. Arxalanmaq isə sözün həqiqi mənasında əsaslı olmalıdır. Gərək mənsub olduğun xalqın nəyə qadir ol-duğunu, onun tarixini, keçdiyi yolu yaxşı bilsən. Bu zaman qəlbindən ke-çənləri deməkdə çətinlik çəkməzsən. Sabir Rüstəmخانlı da bu baxımdan hə-mişə xalqın içərisində olduğundan ki-min necə düşündüyünü yaxşı bilir. Elə ona görə də Azərbaycan xalqının mə-nəvi dəyərlərinə sadıqlığını qoruması naminə çalışmalarında geri durmur.

Güntay Gəncəli adlı siyasi düşün-cələrinə ziddiyyətli olan müəlliflə bağlı mövqelərini açıqlayarkən də o, sözün həqiqi mənasında, vicdani me-yarları üstün tutur. Hətta qeydlərində mümkün qədər ədalətli olmağa çalışır. Haqqında danışdığı şəxsən ən azı xalqa yaxın tərəflərini rəğbətə şərh etmək istəyir. Burada biz Sabir Rüstəmخانlı-nın soyadla bağlı düşüncələrini də ma-raqla izləyirik. Zənnimcə, Sabir Rüs-təmخانının "Əxlaq" adlı publisistik yazısından həmin parçanı oxuculara təqdim etmək yerinə düşür: "Güntay Məniçöhr adını özü seçməyib, ona bu adı İran rejiminin məmurları veriblər. Bu, 35 milyonluq Güneyli qardaşları-mızın ümumi faciəsidir. Onlara uşaqları-na ana dilində ad qoymaq imkanı bə-lə verilmir. Burda Məniçöhrün nə gün-nahı? Əksinə, onu alqışlamaq lazımdır ki, əlinə ilk imkan düşən kimi adını türkləşdirmişdir, dövlətin iradəsini qi-

gəlmə. Ö.F.Nemanzadə Azərbaycan mədəniyyəti uğrunda fədakarlıqla mü-barizə aparmış və bu yolda həlak ol-muş Azərbaycan ziyalisidir. Düşünü-rəm ki, Sabir Rüstəmخانlı kimi gərəkli şəxsiyyətin onun adını öz qeydlərində xatırlatması mənsub ol-duğu xalqın qarşısında mənəvi borcu-dan irəli gəlir. Sabir bu yerdə öz gün-dəliyindən də bir parçanı təqdim edir. Zənnimcə, bu qeydlərin də içərisində dövrümüzün gəncləri üçün ibrət götür-məli məqamlar da deyil: "Gündəliyim-dən satılır. Parçalandığımız gündən bəri Azərbaycan məcnunları birlik de-yir, bütövlük deyir, qardaş hey, Vətən hey deyir!.. Amma məmur qardaş düş-məndən kiçik pay alınca hər şeyi unu-dur və çalır ki, millət də hər şeyi unutsun: bölünməyini də, adını da, di-lini də!.. Görəsən hansı xalqın məmur daxsi bu qədər düşməni təssübkeşi ola, özü-nə bu qədər qənim kəsibə bilər!.. Görəsən hansı ölkədə vəzifə sahibləri öz millinə zülm etməkdən bu qədər zövq alır? Onu zəmkədən, kiçiltməkdən, qapısında süründürməkdən, yalana, hiyləyə övrətməkdən, son tikasını boğ-u-zından çıxartmaqdan bu qədər ləzzət çəkir? Görəsən hansı ölkədə dünyanı şahidi olduğu ən yeni tarix bu qədər saxtalaşdırıla bilər? Hansı ölkədə Və-tən sevgisi cinayət sayılır, yurd üçün vuruşanlar düşməni elan edilə bilər və millətin gözü-nə bu qədər küll iftirilə bi-lər? Hansı ölkədə şərin meydanı bu qə-dər genişdir? Hansı xalqın qabağında gedənləri, ordu başçıları yurdun müda-fiasini, düşməni təhvil verilmiş qalaları

dövr üçün deyil, elə bu günümüz üçün də çox əhəmiyyətlidir. Bu gün bir çox-ları bəlkə də ayri yola ona görə düşüb ki, dədə-babalarımızdan gələn halallıq qanunlarını qədərincə bilmir və yaxud da yaddaşında yəşətmir. Sabir Rüstəm-xanlı özünəxas, publisistik bir dillə ha-lallığı necə vəsf edir? Bunu ancaq gər-ək onun öz nitqindən duyusan, yazı-sından oxuyasan. Öz həyəcanları ilə anlayasan. Öz təlqini ilə başa düşsən: "Kəşflər, elmi yeniliklər, uzayın dərin-liklərinə doğru sığrayışlar, çılğın tex-noloji yeniliklər dünyasında bayram atəşfəşanlıq kimi işıq saçan yeni sözlər, dəbdəbəli kəlmələr arasında kol dibində zorla seçilən bənövşəyə bənəzər bir söz də vardır: Halallıq! Uzaq yüzil-liklərin xatirəsi kimi zaman keçdikcə solğunlaşır, dəbdən düşür, az səslənir, az düşündürür. Amma dünyanın niza-mının fərqli olduğu köhnə yaşam tərz-inə tam qopmamış balaca dağ kənd-lərində doğulmuş bizlər üçün bu söz çox önəmlidir". S.Rüstəmخانlı Azər-baycan xalqının təbiətində olan ən nadir keyfiyyətlərini başqalarından ki-tab-kitab yazmaqla həll ələyə biləcəyi fikri bircə sözü ilə ortaya gətirə bilər. Məsələn, o, təkə halallıq kəlməsi ilə bir xalqın etnik ruhunu, təbiətini çox sərrast ifadə edə bilər. Bir söz mənəvi ruhun nəyə qadir olduğunu göstərmək gücündədir. Kim bunu mənimseyə bilirsə həyatının norması kimi qəbul edir və sözü-nə davam edir:

(Davamı 10-cu səhifədə)

GÖR-GÖTÜR DÜNYASI

Sabir Rüstəmxanlının mənəvi dəyərlərlə bağlı publisistik qeydləri üzərində düşüncələr

(Əvvəli 10-cu səhifədə)

Böyüklərimizin tərbiyə məktəbinin əsas dərslərindən biri beləydi: "Harama əl xətmət! Əyri işlərdən uzaq ol! Nəfsinə əsr olma! Halallıqla yaşa! Bu əxlaqı yaşatmağa çalışanların əməlləri də, həyatları da yüksək halalq örnəyi idi. Onların uzun ömürləri boyu öz nəfslərini necə qoruduqları, bu xasiyyətlərlə necə sayqı qazandıqları barədə əvvəllər də yazmışam. İndi bu barədə danışanlara geri qalmış və ya dünyadan xəbərsiz adam kimi baxarlar. Lakin türk tərsəsi qutsaldır. Böyüklərimizin yüksək mənəviyyət örnəkləri, ənənələri, ucqar kəndlərdə, kiçik bölgələrdə qorunub saxlanılan türk türələrinin qutsal dəyərləri böyük şəhərlərə yol tapa bilmir, bizi hər çıxırı və hər izi ilə ürəyi silkələyən, gözünü yaşla dolduran uca yaylalara, yurd yerlərinə, kimsəsiz obalara, diş göynədən bulaqların başına, ilkinliyini qoruyən gözəlliyə çağırır. Köhnəmiş görünən söz də belədir". Sabir Rüstəmxanlı təbii olaraq halallıqdan danışırkən və halallığı yüksək əxlaq dəyərlərlə yaşamağın xüsusi göstəricisi olaraq şərh edərək sözün dəyəri anlamına gəlməyini də təbii qəbul etmək lazımdır. O, sözün xüsusi bir obraz kimi şərh edir. Sözün nə demək olduğunu, sözün gücünü, qüdrətini tarixi dəyərləri özündə yaşadan insanların sözbə münasibəti ilə qavramaqlar.

Həqiqətən, xalq arasında belə bir deyim var: kişinin sözü bir olar. Bəli, bu gün bir sözü deyib, sabah başqa bir sözü işlətmək, zənnimcə, heç bir əxlaq dəyəri sığışmır. Elə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də deyir ki, sözü müzəmmizdir. Bəli, bu mənada sözün sahibi həm də özünün sahibi olan adamdır. Belə adama, belə xarakterə, belə təbiətə asanlıqla təsir etmək, onu dəyişmək, onu yolundan döndərmək heç də mümkün olan deyil. Sabir Rüstəmxanlı bu qeydlərində bir neçə dəfə xatirələrə dalır. Həyatının keçmişini ilə bağlı maraqlı məqamları xatirələri ilə çözləyir. Və bu zaman xüsusilə maraqlıdır ki, kitab, kitabxana, kitabın insan mənəviyyətinə təsiri məsələlərinə də toxunur. Hətta uşaq yaşlarından yaddaşında qalan xatirələrini də dilə gətirir. Nəhayət, sözünün sonunda düşüncələrini belə yekunlaşdırır: "Ağıl və hissiyatlı əbədi savaşı insan iradəsinin ən ciddi şəklində sınılandıqı yerdir. Sonra bu duyğuların təsiri ilə yazmışam: Dedin:

"Yarı yoldan dönməmə qəti, Onuz da bad uğur gözəylər mani!"
Yox, öndə yad eşiq şirin-şərbəti,
Arxada öz evin gözəylər səni.
Sağlıqla, əzizim, olsam da harda
Daha sənin üçün şaxtəyəm, qaram.
Bir günlük nəşəyə gedən yollarda
Kiminsə adını ayaqlamaram!
Ruhuna qida verən, özünün öz gözündə ucaldan işlər unudulmur. Bir müddərin sözüylə desək "Könül dünyası göylərdən daha geniş, daha dərin və daha aydınlıq, onu lazımsız sözlər və işlərlə daraltmayaq". Sabir Rüstəmxanlı, əlbəttə, şəirdir. Ona görə də onun tapındığı dəyərləri poetik ifadə etmək gücünü təbii qəbul etməliyik. Elə bu səbəbdən də onun poetik misralarındakı qənaətini təkcə ədəbi andı

kimi yox, həm də əbədi andı kimi başa düşməliyik. Sabir Rüstəmxanlı nə poeziyasında, nə də publisistikasında sərhədləri görünməyən müəllifdir. Sanki o, yox yerəndə mövzunu görür, tapır və bu mövzu ətrafında özünün tapındığı dəyərləri varlığını gələcək, düşüncəsindən süzülən duyğuları yazıya asanlıqla gətirir. Əlbəttə, bu ilk baxışdan belədir. Amma əsl həqiqətdə belə deyil. Hər bir yazı adamı yaxşı bilir ki, söz üzərində özünü yandırın hər kəs sonsuz əzabların dəyiricisidir. Bu baxımdan Sabir Rüstəmxanlının da hər hansı bir yazı üzərindəki işini müəyyən əzabların bəhrəsi kimi başa düşməliyik.

Məlumdur ki, publisistik qeydlər hər hansı bir müəllifin cəmiyyətə ünvanlanmış və fəal həyat mövqeyini göstərən qənaətlərinin təzahürüdür. Sabir Rüstəmxanlı da bütün öçmürü boyu cəmiyyətin gözünü qabağında olan ziyalıdır. İstər şair kimi, istər publisist kimi, istərsə də siyasi xadim kimi. Şəxsiyyətin böyüklüyü ondadır ki, o hansı məzmunə görünürsə-görünsün, təki həqiqəti ifadə etsin, doğrunu, düzgünü tələqünetsin, üzəbüz dayandıqı xalqı ilə birbaşə, açıq danışa bilsin. Kim nu meyarları qoruyursa, qorumağı bacarırsa, o, xalqının doğma övladı olur.

Sabir Rüstəmxanlı "İnsan" adlı əsəsində insanın zəngin təbiətinə şəyahət edir. Və bu zaman çox maraqlı düşüncələrə oxucularını qonaq edir: "Biz İnsanıq! "İnsan" ərəbcə üns, ünsiyyət sözündəndir. Biz insan edən ağılımız, dilimiz, düşüncə və əxlaqımız, əlaqə qura bilmək və həyatımızı ağılla yönəldə bilməyimizdir. Ünsiyyət körpüsü atılmasa sahillər yaxınlaşmaz. Biz Adamıq! İlk insan və ilk peyğəmbər! Allahın əmri ilə şeytandan başqa bütün mələklərin səcdə etdiyi uca varlıq! Həm də istahını boğma bilmədiyindən cənnətdən qovulmuş, ömrü nəfsi ilə mübarizədə keçən günahkar bəndə!..". Bu, bir neçə cümləlik "İnsan" əsəsinin əvəlinə verilib. Sonra müəllif "Söz arası" adlı ilə müxtəlif haşiyələr çıxır. Və hara gedir-getsin, nəhayət, yenə insanı qayıdır, insan mənəviyyətinin dərinliklərinə baş vurmağa çalışır. Bir sözlə, bütün yazdıqları ilə insanlığın hansı dəyərlərə sahib olduğunu tələq edir. Nəsimini yada salır, Nizamıdan danışır. Dünyanın böyük elm və fəlsəfi fikir ustalarını xatırladır.

Beləliklə, biz insanlığın və insanın məhiyyətinə Sabirin qeydlərində bütün əlvanlılığı ilə qavramaqla bərabər həm də beynəlxalq mühitdə qavranılan insanlıq anlayışını bütün əlvanlılığı ilə görürük. Nəhayət, insanlığı faciyyəyə doğru aparın məqamlara da sənətkar münasibət bildirir. Və burada gen mühəndisliyini də xatırladır.

Zənnimcə, şair doğru olaraq gen mühəndisliyinin insan taleyində bura-xa biləcəyi fəsadları da xatırlatması ilə özünün insanlıq borcunu yerinə yetirir. Ən dəhşətli odur ki, insan və heyvan genlərini birləşdirərək yeni canlı yaradan alimlərlə Nobel mükafatı verilir və bu cəmlənin adını da qeyd edir: "Ximera". Və nəhayət, sözünü belə bir notə ilə yekunlaşdırır: "Bu gün dünyada bir gen mühəndisliyi yarışır gedir, onca qida məhsullarının genlərinə müdaxilə oldu, qidaların dadı qaçdı, indi

də insan genləri üzərində axtarışlar gedir, süni intellekt insanın yaxın köməkçisidir, hədəfdə isə süni insan yaratmaq istəyi var. Hamısını Marsa uçurub Yapma Adamlar Planeti yarada bilərlər. Faraon kimi Allahlıq iddiasındadırlar, nə edirlər etsinlər təki Allahın dünyasına toxunmasınlar". Qədim dövr yunan ədəbiyyatını öyrənərkən "kentavr" obrazları ilə tanış olmuşuq. Yəni, at-insan obrazı ilə. Düşünürəm ki, Sabir Rüstəmxanlının gen mühəndisliyi ilə bağlı qeydləri insanlığı ayıq olmağa çağırır. Belə təcrübələr yox vermək olmaz. Bu, bütün dəyərlərin tapdanması demək olardı.

Bir dəfə dostum Ə.R.Xələfliyə soruşdum ki, sən bilən Sabir Rüstəmxanlının bu qədər mənəvi cərpışmalarında məqsədi nədir? O sanki yüz dəfə bu barədə düşünürmüş kimi sualına birbaşə, həm də emosionalıqla, sanki şeir deyirmiş kimi cavab verdi: "Sabir Rüstəmxanlının həyatın ən müxtəlif sahələri ilə bağlı düşüncələri çox maraqlıdır. O, insandan danışır, insanın tapındığı dəyərlərdən söhbət açır. Əxlaq məsələlərinə xüsusilə diqqət yetirir, ən başlıcası, halallığın insan həyatındakı yerini, məqamını göstərmək istəyir. Bütün bunların hamısını yazarkən onun bir-cə məramı olur: o istəyir ki, bu dünyamızda insan ləyaqətlə yaşasın, özünü hiyf edə bilsin, qoruya bilsin. Həç bir insanın ruhu işğal olunmasın, bütün qəlbi ilə, varlığı ilə özünü azad hiss etsin. Sabir Rüstəmxanlının bütün yaradıcılığı mən deyirdim ki, bir insanımadır. O, hər bir insanın özünü kainatda bir ulduz kimi görür. Bəlkə də belə də demək olar: o, insanlığı ayrıca bir planet kimi təsvir edir. Hər bir planetin özünün traektoriyası olduğu kimi hər bir insan da insanlığın mühitində öz dairəsi, öz cazibəsi, öz traektoriyası var. Sabir ona görə böyükdür ki, bu kainat gücündə olan insanlığın məhiyyətinə bütövlükdə görə bilir". Ona görə də S.Rüstəmxanlının düşüncələri təkcə dəyərlərlə bağlı deyil, həm də insanın yaşamaq məkanı kimi yerlə bağlıdır. İnsanın yaşamağını təmin edən iqlimlə bağlıdır. Bu mənada S.Rüstəmxanlı nə qədər insanşünasdırsa, nə qədər siya-sətşünasdırsa, bir o qədər də iqlimşünasdır, yerşünasdır.

Sabir Rüstəmxanlı kimi zəka sahibləri ona görə çox dəyərlidir ki, onlar insanın və insanlığın yaşam imkanlarını dəqiq müşahidə edir. Bu yönü, bu məqamı öz yazılarında qədərincə göstərə bilərlər. Bununla da insanların ruhuna əslində düzgün istiqamət verir, yaşamağın dəyərini göstərir. İqlim Sabir Rüstəmxanlı üçün sadəcə təbiət hadisəsi deyil, həm də insanlığın mənəvi mühitini təmin edən hadisədir. Ona görə də "İqlim" adlı əsəsini o, belə yekunlaşdırır: "Xalqların taleyi onların ruhuna don biçir. Birinin tarixini dəniz ilə qonşuluq formalaşdırdığı kimi, başqasının da taleyinə səhra qaçğılları, otlaq axtarışı təsir göstərmiş, biri susuzluqla, qum axınlarıyla, biri arı verməyə dəşqinlarla mübarizə aparır və bunlar insan xarakterində iz qoyur. Hətta bir xalqın dağda yaşayanları ilə arada yaşayanlarının xasiyyətlərində də fərq görmək olar. Təbiət, iqlim dil-lərin formalaşmasında, ahəngində və ya yumşaqlığında, folklor obrazlarında

da təsirsiz qalmır. Buna görə də həzən bir xalqın uzun müddət bir-birindən aralı düşmüş qolları arasında xarakter və ruh fərqı yaranır". Göründüyü kimi bu qeydlər bəlkə də kiməsə mübahisəli görünər, amma əsl həqiqətdə şair üçün mübahisəli deyil. Çünki Sabir Rüstəmxanlı yazdıqların axıra qədər inanır. İqlimin xalqı xarakterinə təsiri haqda dünya alimləri də yazıb və Sabir də yazmış təbiətdir. Amma Sabir mənəvi iqlimi əsas götürür. Bu mənada Sabirin "Dağ adamı-düz adamı" anlayışına dəqiq yanaşması xüsusi rəğbət doğurur. Yəni insan hər yerdə insandır.

İndi qloballaşma haqqında çox danışılır. Sabir Rüstəmxanlı qloballaşma terminini "kürəşəlləşmə" kimi işlədir və bu haqda yarıca bir esse ilə bu məsələyə münasibət bildirir. Sabir Rüstəmxanlı həmin essenin yekununda qeyd edir: "Böyük güclər və onların əlində olan sərmayə Azərbaycanı təkcə sərvətini yox, fikrini və ruhunu da sorub aparır. Mətbuatın və qeyri hökumət təşkilatlarının böyük bir his-səsi bu sərmayənin əlindədir. Belə olan halda xalqımızın və dövlətimizin taleyi daha çox dövlətlə xalqın birliliyinə, milli iradəyə və vətəndaş həmrəy-liyinə bağlıdır.

Bundan sonrakı dövrdə Azərbaycanda və Mərkəzi Asiyada türklərin qarşısına beynəlxalq sərmayə çıxacaq. Ancaq bu keçici olacaq. Beynəlxalq sərmayə - milli burjuaziyani, milli burjuaziya isə milli dirənişi gücləndirəcək. Bütün hallarda gəriyə yol yoxdur. Bütün hallarda Türk dünyasını yenı itibahı başlanı... Böyük güclər dünyamızın onların parasıylə döndüyünü və yer üzünü onların idarə etdiyini düşünürlər. Allahı unudularmı?.. Zənnimcə, elə bu real siyasi mənzərəyə Baxış əks etdirən düşüncələr Sabir Rüstəmxanlının ən düzgün qənaətləridir və biz də bunlarla şərik.

Sabir Rüstəmxanlı dəfələrlə qeyd etdiyimiz kimi ədəbi publisistikasında həyatımızın ən gözəl tərəflərini də, ən əzəbli çağlarını da, hətta qəbul etmədiyimiz məqamlarını da böyük sevgi ilə yazıya gətirir. Əslində o çalışır ki, Azərbaycan o qədər saflaşsın, o qədər durulsun ki, ümumi dünya mədəniyyətinə qovuşsun. Amma öz dəyərləri ilə qovuşsun. Sabir Rüstəmxanlı düz deyir, əgər Azərbaycan öz dəyərləri ilə qovuşmasa ümumdünya arenasında ögey olar. Və yaxud, öz gücünü itirər, kimliyini itirər. Biz milli varlığımızdan əl çəkmiş olarıq. Sabir Rüstəmxanlının bu baxımdan çox dəyərlı əsəlləri ilə ardıcıl şəkildə zaman-zaman qələmə alınıb. Onun bir kitablıq ayrıca tədqiqat tələb edən "Milli xarakter" adlı çox genişləmlı bir əsəsi də var. Bu əsə haqqında ayrıca yazmamaq ədalət-sizlik olardı.

Bunlar öz yerində. Bircə onu əlavə edərdim ki, Sabir Rüstəmxanlının publisistika yaradıcılığı ədəbi-elmi ic-timaiyyətin gərəklı olmalıdır. Burada cəmiyyətin gərəklı olan çox məsələlər var. Xalq Sabir Rüstəmxanlı təkcə gzel naitiqiyinə, bələğətli nitqinə görə sevmir, həm də ona görə sevir ki, o, xalqın qəlbindən kəcnələri deyir. Milli ruhun tələbatına uyğun danışır. Elə biz də Sabiri buna görə sevirik. Milli olduğuna görə, böyük vətəndaş olduğuna görə.

Şəddat CƏFƏROV
10.10.2024